trebna priprava na zborno mašo, dobra kateheza. Z zborno mašo je treba začeti pri mladini. Zato moramo dobro obdelati kateheze o maši, ki so po načrtu že v drugem letniku in so v novem Malem krščanskem nauku obširno obdelane.

Te misli so večinoma le pobude in nasveti, ki so jih dali prkatični delavci v Gospodovem vinogradu. Hvaležni smo jim! Cerkev hoče, da iz nemih gledavcev pri maši naredimo dejavno sodelujoče darovavce.

Dr Jože POGAČNIK

LITURGIJA I PASTVA

Da su liturgija i duhovna pastva u crkvenom životu intimno povezane, i odviše je evidentno a da bi to istom trebalo dokazivati. Osobito je stvar jasna ako u njezinu promatranju pođemo od odnosa duhovne pastve prema liturgiji. Dosta se je s jedne strane sjetiti da je glavni liturgijski čin sv. Misa — s onim što misa bitno uključuje s prilčesnim sakramentom — u isto vrijeme i glavno sredstvo posvećenja duše i glavna kršćanska dužnost, a s druge da su svi sakramenti ujedno i primarne liturgijske funkcije pa da odmah vidimo koliko je duhovna pastva već »a priori« upućena na liturgiju i o njoj i iznutra i izvana ovisna. Liturgija joj je u tom smislu jedan od formalnih objekata. Manje je na prvi mah evidentna upućenost liturgije kao takve na duhovnu pastvu. Po sebi bi se liturgija kao izraz kulta prema najvišem biću mogla zamisliti i neovisno od direktno pastoralnih interesa: od posvećivanja ljudi, od spasavanja duša. To bi bilo kad bismo liturgiju uzeli samo kao dužnost adoracije i hvale kao Božje pravo na poklonstvo i na zahvalnost razumnih stvorenja. No čim liturgiju uzmemo cjelovito i konkretno u praksi čovječanstva a pogotovu u ekonomiji kršćanskoga spasenja, Kraljevstva Božjega — primarno kao misnu žrtvu — odmah je situacija posve drukčija. Ne samo da onda u njezin pojam ulazi i zadovoljština za prestupke i prošnja za božanske darove, nego se ona u kršćanstvu direktno uklapa u sistem nadnaravnog otkupljenja. Njezin je i subjekt i objekt — i primarni liturg i primarni liturgijski prinos — Otkupitelj, Spasitelj čovječanstva. Sin Božji koji je došao na svijet baš zato da spasi ljude. I sve su njegove akcije i institucije pa i liturgijske bitno obilježene tom otkupiteljsko-spasiteljskom notom. Glavni je liturgijski čin u kršćanstvu otkupiteljska žrtva Kristova sa Kalvarije: njezino mistično obnavljanje, njezina neposredna praktična primjena na ljudsku zajednicu otkupljenih. Ljudsko je spasenje po Božjim osnovama njezin direktni i specifični cilj: isto kao i proslava Božja. Boga kršćanska liturgija u misnoj žrtvi slavi velikim Kristovim posluhom Ocu u misiji koju je od njega primio (Iv 17, 1 — 26, 15, 8 — 10): da postane čovjekom i da kao čovjek, Bog-čovjek zadovolji Bogu za grijehe svijeta i čovječanstvo izmiri s Bogom.

I liturgiji je sigurno i misnoj žrtvi — kao uostalom i svakoj drugoj stvorenoj aktivnosti — najviši i zadnji cilj vanjska slava Božja. Konsekventno, po objektivnoj graduaciji vrijednosti adoratorski karakter Mise dolazi pred onaj otkupni, spasiteljski: kult dolazi pred milost, liturgija pred interes duša, pred duhovnu pastvu. Samo ono što je više nije jedino. Ignorirati pastoralne momente i obzir na ljudsko spasenje u liturgiji značilo bi potpuno iskriviti misao Božju: značilo bi razbiti njezinu jedinstvenu nutarnju duhovnu strukturu i finalnost. I ako je momenat adoracije u kršćanskoj liturgiji najviši, nije najspecifičniji. Adoracija je, liturgija je u kršćanstvu već po svojoj najintimnijoj naravi otkupna žrtva: žrtva prinesena od čovjeka, Boga-čovjeka, ispred ljudi: za ljudsko spasenje. Taj joj momenat daje specifičnu formu; on se nikada ne može iz nje ukloniti ni od nje odijeliti, a da se ne dirne u njezinu narav i bit. Kroz ljudsko spasenje realizira se, u redu otkupljenja, slava Božja. To je put do nje; to joj je preduvjet. Bog je u svojoj dobroti tako htio. Zato u izvjesnu smislu i za liturgiju, i za misnu žrtvu vrijedi ono što su teolozi i moralisti još odavna naglašivali za sakramente: »Sacramenta sunt propter homines!« Bog se kad to traži ljudsko spasenje na božanstven način paradoksom svoje neshvatljive ljubavi, »odriče« svoje vanjske slave, povlači je na drugo mjesto, prilagođuje ju i podređuje ljudskim duhovnim potrebama. On svoju slavu postizava zaobilaznim putem. Ne urgira je ondje gdje bi zbog toga ljudi bili duhovno prikraćeni i oštećeni: lišeni prilike da mu se srcem i dušom približe. Ali je baš zato stvarno još uvećava: objavom ljubavi, triumfima svoje božanske dobrote.

Nama se čini, da to valja uvijek držati na pameti kad se konkretno i praktično tretiraju u Crkvi liturgijski problemi.

Ne smije se liturgija apsolutizirati. Nije ona sama sebi svrhom. Nju valja u nebitnim pitanjima — a nebitno je u njoj sve što su s njom i na njoj učinili Crkva i ljudi kroz stoljeća — prilagođivati i psihologiji čovjeka i željama vjernika i duhu vremena i osobito što intenzivnijem i intimnijem molitvenom i sakramentalnom životu u Crkvi.

Na takvom prilagođivanju, na takvim promjenama kad ih oni smatraju uputnima insistiraju danas ljudi od liturgijskog pokreta na veliko. I na vrlo radikalnim promjenama koje bi da se provedu takle i u posvećene tradicije, stare stoljeća i tisućljeća. U principu imaju sigurno na to i pravo. Na crkvenom saboru se čujemo o svemu tomu i raspravlja, s puno ozbiljnosti, ali i širine.

Samo princip mora biti univerzalan. Mora ga se provoditi dosljedno. I u drugom smjeru. Ne samo unutar granica liturgije. Nego i kad se radi o reguliranju odnosa liturgije prema drugim elementima crkvenog života. Onima pastoralnima u prvom redu.

Naš liturgijski mentalitet ne smije nikada biti krut ni jednostran. Liturgiju valja skladno uklopiti u cjelinu crkvenoga života. I u cjelinu duhovne pastve. Kao najčasniji dio molitvenog i kultičkog života Crkve, ali ne kao jedini. Svoj liturgijski i molitveni život nije Crkva nikada smatrala okamenjenim. Ona ga je uvijek razvijala. U staroj Crkvi, od stoljeća do stoljeća, i kasnije, kroz sva stoljeća. Prihvaćala je novosti, kad su joj se činile zgodne. Dopunjala ga je: novim pobožnostima, novim formama. Nikada nije od nebitnih elemenata liturgije pravila dogme. Nije ni mogla.

Toliko su crkveni ljudi imali uvijek teološkog realizma da su znali da ni liturgijski obredi i običaji prve Crkve nisu bili ništa drugo nego rezultat mnogih pojedinačnih inicijativa, dodavanja, promjena, novosti, izbora: oko one bitne, prve, apostolske i Kristove okosnice. Nastajali su običaji, nastajale tradicije, nastajale formule. Nastajali i gubili se. U rimskoj Crkvi i u drugim Crkvama. Prelazili iz kraja u kraj, stapali se, ukrštavali. I razvijali. Negdje sporije i konzervativnije, kao na kršćanskom istoku, negdje brže, življe i slobodnije, kao na zapadu. Negdje s tendencijom ujednačivanja, kao u zapadnoj Crkvi, negdje na bazi mnogostrukosti, raznovrsnosti, pluralliteta, kao u istočnoj.

A što je na početku Crkve bilo moguće i dopušteno, razumije se da je bilo moguće i dopušteno i kasnije. Crkva je, pa i njezina liturgija, organsko zdanje koje raste i razvija se. Neprirodno je najedamput obustaviti razvojni proces i ukrutiti liturgijski život, kao što se je to, dobrim dijelom, dogodilo u odijeljenim istočnim Crkvama. Prednost je katoličke Crkve i znak njezine vitalnosti — svi joj to objektivni promatrači priznaju — baš ta njezina pokretljivost i elastičnost u svemu onome što je nebitno. I u liturgiji. Katolička je Crkva i na tom polju ostala sebi dosljedna; ostala je logična.

Silili bismo je na nelogičnost kad bismo ustvrdili da su njezine liturgijske forme došle, bilo kada, u stadij apsolutne savršenosti i nepromjenljivosti i da je svako odstupanje od njih na štetu crkvenom životu i kršćanskoj pobožnosti. Sve su to stvari slobodne ocjene i slobodne diskusije. Nije ni crkveni oficij u Crkvi vječan, nije ni molitva časova, nije ni Večernja, nije ni način prisustvovanja sv. Misi. Sve je to posvećeno starinom — za svim tim stoji inspiracija mnogih svetih i velikih duša kršćanske prošlosti — ali ništa od toga nije nepromjenljivo. Ne iscrpljuje molitvenoga i duhovskoga genija Crkve. Ne ograničuje slobode u duhovnom i molitvenom životu. Ne isključuje prinove. Nije sve što je novo i što odudara od starijih, kolikogod posvećenih oblika, odmah zlo. Ne mora biti ni gore. Može biti i bolje. Može koji put izvrsno poslužiti Crkvi i dušama. Može biti i providencijalno.

Nijesu, u ono doba nove, sredovječne pobožnosti bile — nijesu barem morale biti — ništa gore od starokršćanskih. Tko bi ozbiljan i odgovoran smio reći da su kult Isusova čovječanstva, kult Muke i Križa, pobožnost Mariji, pobožnost svecima kako su se javljale i zauzimale maha tokom srednjega vijeka značile minus i nazadak u duhovnom životu Crkve? Tko bi smio osporiti ne samo dobronamjernost, nego i providencijalnost, euharistijskim i marijanskim pobožnostima kojima se je katolička renesansa iza Tridentinskoga sabora suprotstavljala protestantskim napadajima na sakramente, na realnu prisutnost Kristovu u Euharistiji, na Gospino božansko materinstvo, na općinstvo svetih? Nije ni u tome morala biti pogođena svagdje najbolja forma, ali sve je to očito bilo diktirano izrazito apostolsko-pastoralnim pobudama; sve je to bilo zasnovano na, bez sumnje ispravnom, principu da je spasavanje duša i spasvanje vjere prva stvar: i ispred liturgijskih tradicija. Plodovi su toga bili očito pozitivni.

Ti ljudi, i ako nijesu možda imali onoliko strahopočitanja prema tradicionalnim formama crkvene pobožnosti koliko neki drugi,

opažali su dobro potrebu orijentiranja pobožnosti na interesima duhovne pastve i bili su u tom široki i smioni. I uz rizik da im prigovaraju kako »nec cantant, nec ieiunant, nec rubricant«. A radili su oni i to, ali u uvjerenju da ima u Crkvi i važnijih stvari od korala, posne discipline i rubrika. I — uglavnom su pogodili. Rezultati su to pokazali. Vjerničke su mase za njima pošle. Došlo je do kršćanskog preporoda: do ozbiljne i radikalne, potridentinske afirmacije katolicizma

Moramo na to paziti i mi danas. Interes je otkupljenih duša vrhovna praktična norma i regulativ i liturgijskom životu i liturgijskom pokretu.

Neka nam bude dopušteno da konkretiziramo našu misao! I da je praktično ilustriramo na nekoliko praktičnih momenata sa liturgijsko-pastoralnog područja.

Uz liturgijsku pobožnost — onu vezanu uz aktivno učestovanje vjernika na Misi i uz zajedničku, službenu, molitvu vjerničke općine, u tradicionalnim formama oficija — mora se ostaviti puna sloboda razmahu privatne pobožnosti: svih onih izvanliturgijskih molitvenih i kultičkih formi koje su tokom stoljeća osvojile vjernike, a u njima nema ništa što bi bilo nezdravo ili bolesno sentimentalno. Bila bi po našemu mišljenju gola šteta po vjerski život sustavno ih — a pogotovu silom — potiskivati pod kojim bilo pretekstom. Valja da te obje vrsti pobožnosti idu uporedo i da se usklađuju i dopunjuju u plemenitoj sintezi. Kako je to dobro opazio i lijepo izrekao — instinktom seriozno teologa i crkvenog čovjeka na odgovornu položaju — lucidni i trijezni duh kardinala Ftingsa u članku koji je donijela »Služba Božja«, u 6. broju iz g. 1962! Obradovali smo se, čitajući ga.

Valja i u molitvenom životu štovati slobodu vjernika i puteve milosti koji nikada nijesu ni na molitvenom području, trpjeli šablone ni diktovanja. »Spiritus ubi vult spirat!« (Iv 3, 8). »Divisiones gratiarum sunt!« (1 Kor 12, 4). Nije liturgijska molitva jedina molitva. I ne smije da bude. Ubili bismo tim asketsku individualnost duša. Utopili bismo je u kolektivu. Lišili autorefleksije i konkretizacije. Moramo i privatnoj pobožnosti osigurati nesmetan razvoj, otvoriti joj perspektive. Velike, svečane, zborne, pučke Mise neka budu zajedničarske; u drugima, tihima, ostavimo individualnoj pobožnosti što više slobode i raznoličnosti! Neka se pod njima i šuti, i pjeva, i slobodno moli, doklegod to vjernici žele! »Unusquisque in suo sensu abundet!« (Rim 14, 5). Misa i tada ostaje Misa, i žrtva žrtva. Na Krista na oltaru ne će ni tada nitko pobožan i poučen zaboraviti. Ne će ni na pretvorbu, ni na pričest. A to je bitno i glavno.

Nije ni znanstveno, historijski, ozbiljno, ni pastoralno opravdano kad se jednostrano insistira na specifičnom smislu i funkciji pojedinih liturgijskih molitava i tekstova. Treba biti realista pa misliti na genezu tih molitava. Nijesu one sastavljene po unaprijed isplaniranom cikličkom sistemu, nego mnogo puta, dapače većinom, po pobožnoj pojedinačnoj inspiraciji, pa i improvizaciji, vodećih ili jačih crkvenih ljudi. Jači je u njima opći, pobožni ili žrtveni smisao nego onaj specifični. Nije sve ni u staroj Crkvi bilo, u detaljima, podređivano karakteru, a još manje redoslijedu vremena i dana koji današnji profesionalni liturgičari, u svojoj stru-

čnjačkoj pedantnosti, hoće da u svemu otkriju. Litungija je uvijek bila prvotno religiozno doživljavanje, nije sistematika. Tko je tako tumači, uvlači nasilno sadašnjost u prošlost, projicira svoje ideje u mistični život Crkve, unosi šablonu u svijest Duha i milosti. Na bitnoj misli Mise ili molitve valja najviše visjeti, nikada na pojedinostima ni riječima, osim ako to jasno traži kontekst, kao većinom na centralne blagdane i u liturgijski izrazito naglašenim vremenima crkvene godine (adventat, korizma, doba Muke, uskrsno i duhovno vrijeme). Prenaglašeno forsiranje pojedinosti i tekstovnog redoslijeda samo ometa spontanost, prirodnost, srdačnost, osobnost, toplinu molitve, ide na uštrb pravoj pobožnosti i duhovnom i milosnom interesu duša.

Nijesu na korist crkvenom pastoralnom životu ni tjesnoća i zelotizam pokojega liturgijskog puriste. Zašto, na primjer, da se u svemu moramo vraćati na najstarije forme? Koji se nutarnji, teološki, razlog može citirati, na primjer, za tezu onoga našega subrata iz Slovenije koji u »Službi Božjoj« br. 3, iz g. 1962, deklarira da je jedino liturgijski ispravno kad su ministrantska odijela samo crne sutanele i bijele roketice, jer da je to liturgijska odjeća minorista (akolita)? Ako to i jest, to je, po našemu mišljenju, sasvim akcidentalan, slučajan, uzus, bez ikakva specijalna, bilo simboličnog, bilo liturgijskog, značenja: svećenik u staroj Crkvi nije nosio crnine. Zašto bi to danas bilo bolje i ljepše, nego da se ministranti obuku što ukusnije i, kako je danas običaj, u boji mise, analogno svećeniku? Zar ovo zadnje nije i bliže liturgijskom osjećaju, i bliže ukusu i želji vjernika? Zašto stezati slobodu pastoralnoj inicijativi i inspiraciji bez ikakva ozbiljnijeg razloga? Zašto dogmatizirati i petrificirati evolucione stadije vanjskog crkvenog i obrednog života? Nama izgleda, kad se namjerimo na ovakove stvari, da bi, i na liturgijskom polju, praksi morala prethoditi dobra i solidna teološka teorija koja bi svaku stvar u načelu stavila na njezino pravo mjesto.

I onda ono glavno! Nikada ne bi liturgijska praksa smjela smetati ni frekvenciji sakramenata ni propovijedanju riječi Božje. Nikada odalečivati svećenika, makar i indirektno, od ispovijedanja, od pohoda bolesnika, od direktnog apostolata, pa ni od karitativnog i organizacijskog rada i katoličke akcije. Nikada suziti propovijedanje riječi Božje na homilije i učiniti ga samo adneksom liturgije. Gdje je za to oslon u Evanđelju ili u apostolskoj praksi? Zar je sv. Pavao propovijedao samo uz lomljenje kruha i na liturgijske perikope? Nikada otešćavati vjernicima pričest pretjeranim forsiranjem pričesti pod obje prilike ili ekskluzivnim dijeljenjem pričesti unutar Mise.

U svemu Crkva mora biti široka. I u liturgiji! U svemu mora svećenik prije svega tražiti pastoralnu korist, duhovni napredak vjernika, spasenje besmrtnih duša.

I na materiju se liturgije mora primijeniti veliki princip kršćanske širine i evanđeoske slobode duha što ga svakom prilikom emfatično naglašuje Apostol: »Littera enim occidit, spiritus autem vivificat!« (2 Kor 3, 6). »Christus nos redemit de maledicto legis!« (Gal 3, 13). »Omnia enim vestra sunt: vos autem Cristi: Cristus autem Dei!« (1 Kor. 3, 23).

Dr Č. Č.